
Rozklad alebo rozkvet?

Práve v tejto chvíli

AKO BY TO BOLO S MICHELANGELOM, keby sa narodil do našej doby zmätkov a chaosu? Rozkvitlo by jeho dielo, alebo by zaniklo v zmare a rozklade?

Každý rok prichádzajú do Sixtínskej kaplnky milióny ľudí, aby obdivovali fresku Michelangela Buonarrotiho *Stvorenie Adama*. Ešte početnejšie zástupy vzdávajú hold *Mone Lise* Leonarda da Vinciho. Viac než päť storočí starostlivo chránime tieto vrcholné diela renesancie a vzhliadame k nim ako k objektom krásy a inšpirácie.

No súčasne sú pre nás výzvou.

Umelci, ktorí pred päťsto rokmi vytvorili tieto klenoty ľudského génia, nežili v nejakej zázračnej dobe univerzálnej krásy, no v značne búrlivých časoch. Iste, bola to doba historických mlŕnikov a objavov, no súčasne aj doba zničujúcich otrasov. Ich svet bol vďaka Gutenbergovmu vynálezu kníhtlače (v polovici 15. storočia), Kolumbusovmu objavu Nového sveta (1492) a plavbe Vasca da Gamu (1497) k bohatstvám Ázie poprepájaný ako nikdy predtým. Osud ľudstva sa začal v istom zmysle radikálne meniť. Mor ustúpil, obyvateľstvo Európy sa pomaly uzdravovalo a začal sa vzostup verejného zdravia, bohatstva a vzdelania.

Ako dosvedčujú umelecké diela (najmä z obdobia od 90. rokov 14. storočia po 20. roky 15. storočia), Kopernikove revolučné teórie heliocentrického vesmíru (začiatok 15. storočia) a podobné objavy v širokom spektre poznania od biológie cez stavebníctvo a navigáciu až po medicínu, v týchto podmienkach prekvital génius ľudského umu. Základné „pravdy“ zdravého rozumu, nespochybniteľné po celé

stáročia, ba tisícročia sa začali rozpadat'. Zem prestala stáť pevne na mieste. Slnko viac okolo nej neobiehalo. „Poznaný“ svet netvoril ani polovicu toho skutočného. Ľudské srdce nebolo dušou, ale pumpou. V priebehu niekoľkých desaťročí sa vďaka kníhtlači zvýšila produkcia kníh na milióny výtlačkov ročne a všetky dovtedy nevídané fakty a nové myšlienky putovali svetom rýchlejšie a s väčším dosahom, než bolo dovtedy predstaviteľné.

No začal sa aj vzostup rizík. Objavili sa nové choroby, ktoré sa šírili ako lesný požiar na oboch brehoch teraz už prepojeného Atlantiku. Osmanskí Turci, vyzbrojení „novou zbraňou“ zvanou pušný prach dobyli po sérii ohromujúcich víťazstiev na súši i na mori východné Stredomorie a nad celou Európou sa objavil hrozivý tieň islamu. Martin Luther (1483 – 1546) využil novú moc kníhtlače na rozšírenie svojej zničujúcej kritiky katolíckej cirkvi, čím vyvolal náboženské násilie na celom kontinente. Cirkev, ktorá tisíc rokov odolávala akémukoľvek odporu voči svojej autorite, vďaka čomu sa stala najdôležitejšou a všadeprítomnou silou európskeho života, sa pod týmto náporom navždy rozdelila.

Taká bola doba, keď 8. septembra 1504 na hlavnom námestí talianskeho mesta Florencia Michelangelo odhalil svoju sochu Dávida. Dielo z najlepšieho carrarského mramoru, vysoké vyše päť metrov a vážiace vyše šesť ton sa okamžite stalo symbolom bohatstva mesta a dôkazom umelcovho talentu. (Pozri obr. 1.1)

Známy príbeh o *Dávidovi a Goliášovi* zo Starého zákona hovorí o statočnom mladom bojovníkovi, prototype podceňovaného človeka, ktorý v súboji porazil svojho obrovitého soka. Michelangelo však s pomocou dláta a kladiva zachytil v kameni okamih, ktorému predtým nikto nevenoval pozornosť. Niet pochyb, že pri slávnostnom odhaľovaní sochy to muselo u prítomných vyvolať isté rozpaky. Na Dávidovej tvári a na krku vidno napätie. Je zamračený a zrak má sústredene upretý kamsi do diaľky. Nestojí nad telom svojho soka ako víťaz (čo bola štandardná póza tých čias), ale ako ten, kto vie, aký nasledujúci krok s neúprosnou rozhodnosťou urobí, hoci netuší, čo to prinesie. V tej chvíli prítomní pochopili, čo tým chcel umelec vyjadriť: Michelangelo zachytil Dávida v osudovom okamihu medzi rozhodnutím a činom, vo chvíli, keď si uvedomil, čo musí urobiť a že na to musí набраť odvalu.

Pochopili ten okamih. Žili práve v takej chvíli.

Minulosť je prológ

My žijeme v takej chvíli tiež.

Naša súčasnosť je zápasom medzi dobrými a zlými dôsledkami globálneho poprepájania a ľudského vývoja; medzi silami inklúzie a exklúzie; medzi rozkvetom ľudského génia a rozkvetom rizika. To, či rozkvitneme, alebo sa všetko skončí zmarom a skazou a či naše 21. storočie vojde do kníh histórie ako to najlepšie či najhoršie v ľudských dejinách, závisí od toho, čo my všetci urobíme preto, aby sme využili svoje možnosti a zažehnali nebezpečenstvá, ktoré tento zápas prináša.

Obr. 1.1 Okamih zvečnený v mramore

Michelangelo Buonarroti (1501 – 1504) Dávid – detail. Florencia. Foto: Art Resource.

Viac už v stávke byť nemôže. My všetci máme to protirečivé šťastie žiť v historickej chvíli – v rozhodujúcej chvíli –, keď udalosti a rozhodnutia v našich vlastných životoch určia životy mnohých a mnohých, ktorí prídu po nás. Iste, to isté si myslí každá generácia, no v tomto prípade je to pravda. Fakty z dlhodobého hľadiska hovoria jasnejšou rečou, než by to dokázali naše egá. Presun ľudí do miest, ktorý začali naši neolitickí predkovia pred desaťtisíc rokmi, sa za nášho života dostal za svoju polovicu.¹ Sme prvou generáciou urbánnej epochy. Uhlíkové znečistenie vytvára takú koncentráciu atmosférických skleníkových plynov, aká v neolite neexistovala. Štrnásť z pätnástich najhorúcejších rokov od čias, keď sa začala zaznamenávať klimatická situácia na planéte, spadá do 21. storočia.² Po prvý raz v histórii prudko klesol počet chudobných ľudí (o vyše jednu miliardu od roku 1990), pričom *súčasne* vzrástla o dve miliardy aj celková populácia planéty. Množstvo žijúcich vedcov dnes prevažuje nad počtom všetkých vedcov, ktorí kedy žili do roku 1980, a – čiastočne vďaka nim – priemerný vek dožitia vzrástol za posledných päťdesiat rokov viac, než za predchádzajúcich tisíc rokov.

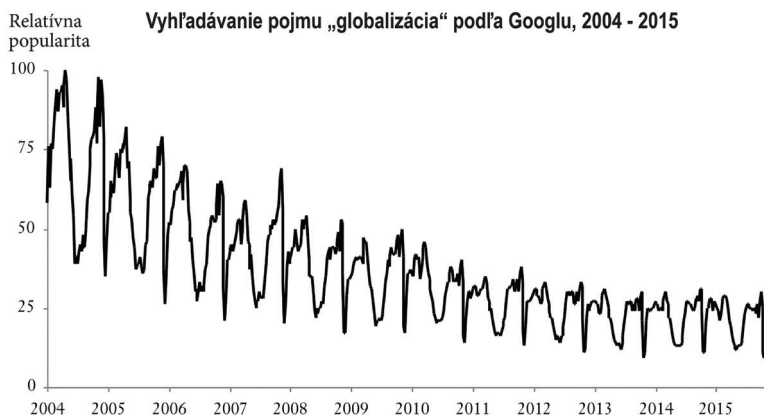
Aj z krátkodobého hľadiska sme svedkami historických udalostí. Internet, ktorý ešte pred dvadsiatimi rokmi prakticky neexistoval, spojil do roku 2005 jednu miliardu ľudí, do roku 2010 dve miliardy a do roku 2015 už tri miliardy. Dnes je online viac než polovica ľudstva.³ Čína sa z autokracie zmenila na najväčšieho svetového exportéra a hospodársku veľmoc. India je tesne za ňou. Berlínsky múr je minulosťou a s ním aj súperenie hospodárskych ideológií, ktoré určovalo charakter druhej polovice 20. storočia. To všetko vnímame ako dávno minulé s porovnaním s tým, čo prinášali titulky novín od prelomu nového milénia: teroristický útok na Svetové obchodné centrum v New Yorku, zničujúce cunami a hurikány, globálne finančné krízy, ktoré obrátili na posmech najzarábajúcejšie mozgy na svete, havária v jadrovej elektrárni v hyperbezpečnom Japonsku, samovražedné bombové útoky v srdci Paríža, meste lásky, pouličné nepokoje vyvolané sociálnou nerovnosťou – a aj veselšie udalosti ako explózia sociálnych médií, rozlúštenie ľudského genómu, úsvit trojrozmerného tlačenia, prelomenie dlhodobých tabu ako homosexuálne manželstvá, zachytenie gravitačných vln

a objav planét, podobných našej Zemi, obiehajúcich okolo neďalekých hviezd.

Zdá sa, akoby nás každý deň čakal nový šok. Ale práve *šok* ako taký je tým najvýrečnejším dôkazom, že naša éra je veľmi odlišná, pretože jeho zdroje prichádzajú zvnútra. Šok je naším osobným dôkazom historickej zmeny – psychickou kolíziou reality a očakávaní – a je nevyčerpatelnou témou našich životov. Pobáda nás a povzbudzuje. A bude tak robiť stále.

Chýba nám potrebná perspektíva

Nevieme, kam kráčame, a preto umožňujeme aktuálnym krízam a strachu, ktorý tieto krízy vyvolávajú, aby nás vláčili, ako chcú, ba aby nám vnucovali svoju vôľu. Namiesto aby sme vykročili, cúvame. V čase, keď *musíme* konať, váhame. V globále ide o súčasné nálady ľudí. Narastá počet amerických občanov, kedysi hlavných protagonistov voľného obchodu, ktorí sú proti nemu.⁴ Priemysel dnes celosvetovo akumuluje alebo distribuuje rekordné množstvo finančnej hotovosti, nie však investícií do nových projektov a nápadov. Odhaduje sa, že koncom roka 2015 globálne korporácie disponovali pätnástimi biliónmi dolárov v hotovosti a v ekvivalentoch hotovosti – čo je štyrikrát viac než desaťročie predtým.⁵ Päťsto hlavných spoločností podľa ratingu Standard & Poor's namiesto investovania do nových projektov a nápadov vyplatilo ako celok takmer všetok zisk za rok 2014 držiteľom akcií (prostredníctvom dividend a spätného odkúpenia akcií).⁶ Krajná politická pravica (snažiaca sa zabrániť otvoreniu spoločnosti voči gejom, imigrantom a globálnej zodpovednosti) i krajná politická ľavica (snažiaca sa zabrániť otvoreniu spoločnosti voči obchodu a súkromnému podnikaniu) sa tešia rastúcej popularite v celom rozvinutom svete. V 90. rokoch 20. storočia sa nedalo slovu „globalizácia“ vyhnúť. Mnohí ho chápali vo význame globálneho prepojenia a spájali s ním veľkolepé nádeje na lepší svet pre každého. Dnes už je tento pojem v nemilosti (s výnimkou politikov, ktorí ho využívajú ako konvenčného obetného baránka za problémy, ktoré sami nedokážu vyriešiť). Pozri obr. 1.2.

Obr. 1.2. Vyhľadavanie pojmu „globalizácia“ je už desaťročie na ústupe.
 Zdroj: Google Trends (2015). „Interest over Time: Globalization.“ Stiahnuté z www.google.com/trends.

To, čo nám chýba a čo naliehavo potrebujeme, je *perspektíva*. V jej zornom poli môžeme vidieť ten zápas, ktorý určuje charakter našich životov. Keď prídu šoky, môžeme sa vyhnúť ich bezprostrednému dopadu a umiestniť ich do širšieho kontextu, v rámci ktorého máme väčší priestor pochopiť ich zmysel (a našu zodpovednosť). Občianski a politickí lídri potrebujú perspektívu na to, aby sformovali príťažlivú víziu, schopnú prepojiť veľké sily zmeny s našimi bežnými životmi. Ľudia z biznisu potrebujú perspektívu, aby sa prehrýzli chaosom spravodajstva a informácií, valiaceho sa dvadsaťštyri hodín denne, na základe čoho by dokázali prijímať kompetentné riešenia. Mladí ľudia potrebujú perspektívu, aby našli odpovede na svoje veľké, páľivé otázky a cestu za naplnením vlastných snov. Perspektíva je tým, čo umožňuje každému z nás premeniť všednosť našich dní na dobrodružnú cestu. A je tým, čo zlepšuje naše šance urobiť spoločnými silami 21. storočie najlepším zo všetkých storočí v ľudskej histórii.

„Perspektíva je sprievodcom i bránou, bez ktorej sa nedá nič dobré urobiť.“⁷ Leonardo da Vinci (1452 – 1519) napísal tieto slová ako radu umelcom, no pokojne to mohla byť rada celej jeho generácii. Bol súčasníkom Michelangela (1475 – 1564) a žil v rovnakej

chvíli osudového zápasu, ktorý jeho spolupútnik zachytil v mramore. Aby sme získali perspektívu našej doby, stačí ustúpiť krok dozadu, pozrieť sa do minulosti a uvedomiť si: *Tu už sme predsa boli*. Tie isté sily, ktoré pred päťsto rokmi vyvolali vzopätie ľudského génia a zmenu spoločenského poriadku, sa objavili znovu a za nášho života. Akurát teraz sú silnejšie a sú globálne.

Toto je hlavné posolstvo tejto knihy. Malo by nás to naplňať zmesou nádeje a odhodlania. *Nádeje* preto, lebo nám renesancia zanechala dedičstvo, ktoré aj po piatich storočiach oslavujeme ako jedno z najjagavejších v ľudskej histórii. Preto ak chceme žiť svoj vlastný zlatý vek, tak môžeme. Podmienky na to dozreli. Môžeme uchopiť túto chvíľu s vedomím, že nový rozkvet ďaleko prevýši čo do rozsahu, geografického dosahu a pozitívnych dôsledkov pre blahobyt ľudstva poslednú renesanciu – alebo akýkoľvek iný rozkvet v histórii. *Odhodlania* preto, lebo tento nový zlatý vek len tak jednoducho nepríde, musíme ho dosiahnuť.

Nebude to ľahká práca. Niccolo Machiavelli (1469 – 1527), jeden z najvýznamnejších filozofov svojej doby a zakladateľ modernej politickej vedy napísal:

Ktokoľvek chce vidieť budúcnosť, musí sa vrátiť do minulosti, pretože udalosti v ľudskom živote vždy pripomínajú tie, ktoré sa už odohrali v predchádzajúcich dobách. Dôvodom toho je fakt, že ich spôsobili ľudia, ktorí sú a vždy budú vedení tými istými vášňami. Výsledkom je, že v každej dobe vždy existujú tie isté problémy.⁸

Máme tu varovanie. Posledná renesancia bola dobou ohromujúceho vzopätia, ktoré priviedlo spoločnosť k – a často za – bodu zlomu. Aj dnes riskujeme ťažkú porážku ako individuality, ako spoločnosť i ako druh – pričom sme už pár ráz poriadne zakopli. To z mnohých nás urobilo cynikov a ľudí, ktorí sa boja budúcnosti. Ale ak chceme dosiahnuť veľkosť, na ktorú je ľudstvo znovu predurčené, musíme si udržať vieru v takúto možnosť. Musíme urobiť všetko, aby sme si to uvedomili. Musíme rozšíriť a väčšmi zdieľať všetky výdobytky pokroku. A musíme si navzájom pomáhať vyrovnať sa so škmi, ktoré nikto z nás neuvidí prichádzať.

Cesta vpred

O našej súčasnosti budeme hovoriť ako o novej renesancii v štyroch častiach.

V prvej časti nastolíme zásadné a nezvratné fakty našej doby, aby sme vyvrátili neodôvodnenú a často nezodpovednú rétoriku, ktorá prevažuje v súčasnom verejnom diskurze. Vrátime sa späť a objasníme prepojenosť vývinových síl, ktoré charakterizovali renesanciu pred päťsto rokmi a ktoré v priebehu posledného štvrtstoročia úplne preformovali svet, v ktorom dnes žijeme. Kolumbove objaviteľské cesty a pád berlínskeho múru sú symbolom prelomenia dlhodobých bariér nevedomosti a mýtov, otvorením sviežich, celoplanetárnych systémov politickej a hospodárskej výmeny. Gutenbergova kníhtlač a internet sú fenoménmi, ktoré posunuli celú ľudskú komunikáciu do novej roviny: priniesli nadbytok informácií, ich lacnú distribúciu, radikálnu rôznorodosť a širokú participáciu.

Vývojové sily – skvalitnenie zdravia a vzdelania, zvýšenie bohatstva –, ktoré sa tiež nachádzajú v podloží ľudského pokroku, nás dnes znovu pozdvihujú. Vojny a choroby, dve najťažšie závažia histórie brzdiace ľudský pokrok boli v priebehu desaťročí vedúcich k renesancii na ústupe. V súčasnosti tiež prudko klesá celkový počet úmrtí na bojiskách – a to aj keď vezmeme do úvahy násilie spojené s občianskou vojnou v Sýrii – a úspešný boj proti chorobám a starnutiu prispel k zvýšeniu celosvetového priemeru dožitia o takmer dve desaťročia.⁹ Gramotnosť a matematická zručnosť sa z luxusného tovaru pre elitu stali cenenými komoditami. Dnešná nastupujúca generácia dospelých je prvá v histórii, ktorá je takmer bez výnimky gramotná. Ako si ukážeme v II. časti, rozkvitajúci génius ľudského rozumu nás poháňa ešte rýchlejšie.

Pozitívnym dedičstvom renesancie bola erupcia ľudského génia – vznikli výnimočné diela európskeho umenia, vedy a filozofie, neporovnateľné s predchádzajúcim tisícročím, ktoré v nasledujúcich storočiach vyslali Európu smerom k vedeckej revolúcii a osvietenstvu. Dnes sa nachádzame uprostred rovnakej erupcie, ktorá čo do rozsahu a dosahu ďaleko prevyšuje tú predchádzajúcu. Po prvé to vieme preto, lebo sa zhodujú podmienky a po druhé preto,

lebo sme si to podľa súpisu fundamentálnych prelomov už začali uvedomovať. Ukážeme si, ako dnes tie sily, ktoré identifikujeme v I. časti, pomáhajú v rozkvetе ľudského génia, a naznačíme, aké hlboké zmeny tento rozkvet ľudstvu prinesie. Preskúmame tiež expanzívnu silu *kolektívneho* ľudského úsilia, našu novú priebojnú kapacitu zdieľať a spolupracovať, ktorá posúva hranice možného. Vďaka kolektívnemu úsiliu sa postavili najväčšie katedrály sveta; dnes je masová spolupráca zameraná na hľadanie nových postupov pri liečení chorôb, vzniká multilingválna báza ľudského poznania a mapovania viditeľného vesmíru.

V III. časti, nazvanej Rozkvet rizika sa snažíme vyvážiť nádeje s opatrnosťou. Tie isté prepojené a vývojové sily, ktoré podnecujú ľudskú imagináciu, súčasne živia komplexnosť našich aktivít a vedú ju nebezpečnými smermi. Takto zdvojené dôsledky nás vo zvýšenej miere vystavujú osobitne zákernému druhu rizika – „systémovému“ riziku. Pred piatimi storočiami vyvolali systémové šoky niektoré z najpoľutovanejších momentov histórie – neznáme nové choroby, ktoré zaútočili a ktoré sa šírili s hrôzostrašnou rýchlosťou, zničujúce finančné krachy na nových úverových trhoch, zaostalosť celých komunít, ktoré vznikli pozdĺž Hodvábnej cesty, pretože nové námorné cesty do Ázie odklonili obchod z ich dosahu. Finančná kríza z roku 2008 nás tiež naučila rešpektovať triednu hrozbu, hoci stále nedoceňujeme, akou rozsiahlou sa stala.

Systémové riziká rastú aj v rámci našej národnej politiky i v rámci geopolitiky. Renesancia rodí veľkých víťazov i veľkých porazených. Naša spoločenská dohoda slabne vo chvíli, keď sa technológie vyzývajúce k solidarite alebo podnecujúce nepokoje stávajú všeobecne dostupnými a mocnými. Pred piatimi storočiami vzplanuli aj náboženské vojny, do pokojného života ľudského génia vtrhla inkvizícia, čoraz častejšie dochádzalo k ľudovým nepokojom, ktoré zhasli niektoré z najžiarivejších svetiel tej doby. Aj dnes sa hlasy extrémizmu, protekcionizmu a xenofóbie snažia podobným spôsobom prerušiť tie isté prepojenia, ktoré napájajú súčasného génia ľudského rozumu, kým naše verejné inštitúcie, potrebné na podniknutie smelých krokov, podkopáva všeobecná nespokojnosť.

Naša cesta sa končí IV. časťou, nazvanou Zápas o našu budúcnosť. Budeme v nej hovoriť o tom, čo musíme urobiť – vláda, biz-

nis a občianska spoločnosť, my všetci –, aby sme dosiahli veľkosť a odvrátili krízy, ktorých vznik naša doba umožňuje. Zopakujeme si slávu poslednej renesancie, alebo jej útrapy? Alebo oboje? To je tá otázka, to je ten Goliáš, ktorému všetci musíme čeliť.

Mať poriadok v dome

Najprv si však musíme upratať v troch veciach:

Čo vlastne renesancia znamená?

Študenti histórie z celého sveta riešia túto otázku viac než storočie. „Koncept renesancie nie je definovaný ani v čase, ani čo do rozsahu, obsahu či významu. Je vágny, nekompletný a náhodný... Je to takmer nepoužiteľný termín.“¹⁰ Tieto slová napísal holandský historik Johan Huizinga v roku 1920. V priebehu nasledujúcich rokov sa učená dišputa na túto tému ešte väčšmi skomplikovala. Hlavný problém, s ktorým historici vo vzťahu k slovu „renesancia“ zápasia, je ten, že mylne evokuje dané obdobie ako obdobie všeobecného súladu. S takýmto chápaním prišiel ako prvý taliansky umelec a historik Giorgio Vasari (1511 – 1574) vo svojej knihe *Životy najvyvinutějších maliarov, sochárov a architektov* z roku 1550, v ktorej glorifikoval aktuálne umelecké trendy a ktoré súčasne výrazne oddelil od predchádzajúceho gotického štýlu. Európski historici 19. storočia tento termín rozšírili na popis obdobia umeleckého, kultúrneho a intelektuálneho rozkvetu (v zmysle ako dnes používame slovné spojenie „renesančný človek.“) V súlade s tým neopisovali toto obdobie, v ktorom žil Leonardo, Michelangelo a ich rovesníci, bez zaujatia. Naopak, skoncipovali myšlienku, že „renesančná Európa“ preskočila iné civilizácie – teda myšlienku, ktorá položila základy a ospravedlňovala európsky imperializmus 19. storočia.¹¹

Súčasní historici zase radi poukazujú aj na odvrátenú stránku „renesančnej Európy.“ Aby sme nezabudli, sotva desaťročie po tom, ako Michelangelo dokončil maľbu Sixtínskej kaplnky, kiahne a iné európske baktérie takmer vyhubili Aztékov, Inkov a iné pôvodné